

Borgerløn – en videreudvikling af velfærdssamfundet

Uddrag af indledningen i ”Borgerløn. Fortællinger om en politisk idé.” Hovedland 2000. s. 23-36.

Erik Christensen

I: Velfærdssamfundets grundproblemer

Velfærdssamfundet kan siges at have fem grundproblemer, der praktisk-politisk kan formuleres således:

1. Arbejdsfordelings- og arbejdsløshedsproblemet.

Nogle udelukkes permanent fra at få normalt lønarbejde, men tvinges til aktivering. Lønarbejdet dominerer andre former for samfundsnødvendigt arbejde, hvilket betyder, at disse samfundsnødvendige arbejder også fordeles meget ulige.

2. Klientgørelsesproblemet.

Et stigende antal samfundsborgere kan kun eksistere ved at modtage offentlige indkomstoverførsler. Reglerne for modtagelse af disse bliver stadig mere indviklede. Staten stiller i stigende grad specifikke krav til modtagernes livsform og adfærd som betingelse for modtagelse. Det skaber retssikkerhedsproblemer og klientgørelsesproblemer. Der er en ubalance i forholdet mellem individets rettigheder og statens pligter.

3. Køns-arbejdsdelingsproblemet.

Den moderne kønsarbejdsdeling viser sig ved, at kvinder i højere grad end mænd foretager dele af det skjulte samfundsnødvendige arbejde og samtidig i højere grad er indkomstoverførselsmodtagere end mænd. Efter det nye officielle sprog billede med et »aktivt« samfund, der forsørger den

»passive« del af samfundet, er det hovedsagelig mændene, der er »aktive« og bærer samfundet, mens kvinderne er »passive«. Og mange bestræbelser går ud på at ligestille kvinderne og gøre dem lige så »aktive« som mændene.

4. Demokratiproblemet.

Deltagelsen i den demokratiske beslutningsproces på flere planer i samfundet er faldende. Stadig færre mennesker har tid til det demokratiske arbejde på grund af lønarbejdets stigende dominans. Politisk arbejde vurderes ikke som rigtigt og samfundsnødvendigt arbejde. Der er en ubalance i forholdet mellem lønarbejde og politisk aktivitet.

5. Miljøproblemet.

Lønarbejdets dominans betyder, at samfundet er et vækstsamfund, dvs. præget af et mål om at skabe stadig nye lønarbejdspladser, der ofte betyder et stigende ressourceforbrug samt uhensigtsmæssig belastning af naturen. Der er en ubalance mellem natur og samfund.

Lønarbejdet og »det skjulte arbejde«

Et af velfærdssamfundets store paradokser er, at aldrig har et samfund på den ene side officielt hyldet lønarbejdet så meget, som det sker i øjeblikket, samtidig med en stigende erkendelse af, at en række grundlæggende samfundsproblemer er forbundet med udbredelsen af lønarbejdet.

En ændring af arbejdsbegrebet har dybtgående virkninger. Den norske sociolog Cato Wadel har meget rammende bemærket: »Det er på sine begrepsmessige skiller at et samfund skal kjennes.« (Wadel 1984:130). At ændre begreber er at ændre syn på samfundet.

Fordi lønarbejde er blevet prototype på alt arbejde, har man overset og undervurderet husarbejdet, omsorgsarbejdet, det uformelle arbejde i nær- miljøet, »det skjulte arbejde« på arbejdspladserne og det politiske arbejde. Wadel har kaldt disse former for ikke-lønarbejde »det skjulte,« men

samfundsnødvendige arbejde. Wadel mener, at lønarbejdsbegrebet især er blevet styrket og fastholdt af en alliance mellem arbejderbevægelsen, arbejdsgiverne og økonomiske teoretikere og eksperter.

Der er langsomt blevet skabt en dominerende normalitetsopfattelse, hvor samfundet først og fremmest opfattes som et økonomisk marked, hvor lønarbejde anses for mere værdifuldt end andet arbejde. Men vi er samtidig blevet blinde for, hvorledes vores samfund egentlig hænger sammen. Wadel argumenterer for et udvidet arbejdsbegreb, fordi man ved at få et meget mere differentieret arbejdsbegreb eller få en hel serie af forskellige arbejdsbegreber ville kunne skabe en mere lige fordeling af de forskellige typer af samfundsnødvendigt arbejde og bedre være i stand til at forstå og »lese« vor egen kulturudvikling (ibid:158).

Et samfund bestående af »aktive« og »passive«

Lønarbejdets betydning ses i øjeblikket i den stigende anvendelse af begreberne »aktiv« og »passiv« i det politisk-økonomiske sprogbrug, hvor de »aktive« er dem, der er erhvervsmæssigt beskæftigede, og de »passive« er dem, der er uden for arbejdsmarkedet, og som lever af forskellige typer af offentlige overførselsindkomster.

Nu er det imidlertid kun ca. halvdelen af befolkningen, der har et lønnet job, hvorimod ca. 25% er arbejdsløse, på forskellige former for overførselsindkomster (pension, efterløn og overgangsydelse), og ca. 25 % er børn og uddannelsessøgende.

Inddelingen i »aktive« og »passive« har specielt sneget sig ind i det politiske og videnskabelige sprog efter arbejdsmarkedsreformen i 1993, hvor det nye politiske begreb »aktivering« blev stadfæstet. Aktivering er de særlige arbejdsmarkeds-, beskæftigelses- og uddannelsesforanstaltninger, man foretager over for de ledige.

Målet er at gøre stadig flere »aktive«, dvs. give dem en markedsøkonomisk funktion. Derfor er man begyndt at skelne mellem to typer af indkomstoverførsler, »passiv-ydelserne« (dagpenge, efterløn, overgangsydelse og orlov) og »aktiv-ydelserne« (bl.a. puljejob, jobtræning, etableringsydelse og uddannelsesgodtgørelse), hvor kriteriet er, om der umiddelbart kræves en modydelse fra modtagerens side, om man står til rådighed for arbejdsmarkedet.

I den nye stadig mere udbredte dualistiske beskrivelsesform, aktiv-passiv, ligger en klar værdimæssig vurdering. Det er mere værdifuldt samfundsmæssigt at være aktiv end passiv. Det er samfundsmæssigt normalt at være aktiv og unormalt at være passiv. At være samfundsborger er først og frem- mest et spørgsmål om at have en tilknytning til arbejdsmarkedet. Mange af de såkaldte »passive« har ingen muligheder for at blive »aktive«, hvis de ønsker det. De er i mange tilfælde blevet marginaliserede fra arbejdsmarkedet, og fordi de modtager indkomstoverførsler, forhindres de samtidig i at have lønarbejde.

Men man har ingen ret til at få et lønarbejde i vores samfund. Det står ganske vist i Grundloven, at »det bør tilstræbes, at enhver arbejdsduelig borger har mulighed for arbejde på vilkår, der betrykker hans tilværelse« (§ 75. stk. 1.). Det giver ingen krav på ansættelse i det offentlige. (Zahle 1997:200). Man har derfor ingen juridisk ret til lønarbejde.

Man har derimod med den nye arbejdsmarkedsreform og bistandslov fået både en ret og pligt til aktivering, når man har modtaget dagpenge og bistandshjælp en vis periode. Aktivering er en ny type af uddannelse og offentligt lønarbejde, hvor man ikke er underlagt de sædvanlige rettigheder og betingelser for lønarbejde. Målet er, at det skal føre til almindeligt lønarbejde. Det har imidlertid vist sig vanskeligt for en stor gruppe. Resultatet er, at man har skabt en ny klasse af offentlige lønarbejdere med reducerede rettig- heder og en skærpet uddannelses- og arbejdspligt. De bliver tvunget til at være aktive, men gives ingen mulighed for reelt at tilhøre de rigtige »aktive« i samfundet.

Man kan sige, at man i vores samfund straffer de unormale dobbelt (Salomonsen 1992:79). Først giver man dem ingen ret til at være normale. Der- udover tvinger man de unormale til at skulle få dårlig samvittighed over deres unormalitet. »Det er for eksempel stadig normalt at have lønarbejde, og normalitetstvangen presser lønarbejdsløse til ikke at kunne nyde de fordele, der trods alt – for nogle – kan være ved at være arbejdsløs.«

Den ufleksible sammenhæng mellem arbejde og indkomst i velfærdssamfundet

Cato Wadel har med følgende meget enkle fire-feltstabel, der illustrerer sammenhængen mellem arbejde og indkomst, vist hvorledes det moderne velfærdssamfund er låst fast i nogle bokse. Der findes en række regler, institutioner og normer, der låser individerne fast i de enkelte bokse og forhindrer, at de kan bevæge sig mere frit mellem de fire grundpositioner.

Figur 1. Sammenhængen mellem arbejde og indkomst i velfærdssamfundet		
	Arbejde	Ikke-arbejde
Indkomst	Felt 1: Det normale: »Det aktive« 1. Lønarbejde 2. Aktivering (nyt)	Felt 2: Arbejdsfrie indkomster 1. Formueindkomster 2. Finansiell spekulation (nyt) 3. Nogle overførselsindkomster (»passive«) 4. Orlov (nyt)
Ikke-indkomst	Felt 3: »Det passive«: Indkomstløst arbejde Det »skjulte« arbejde: 1. Husarbejde 2. Omsorgsarbejde 3. Uformelt arbejde i nærmiljø 4. Politisk arbejde 5. Arbejdet som klient 6. Det »skjulte« arbejde på arbejdsmarkedet	Felt 4: Fritid

Konstrueret på grundlag af idé fra Cato Wadel i Øyen (1981):75

Hvad er dilemmaerne?

På den vandrette akse befinder man sig i en dualistisk »valgsituation.« For de fleste gælder, at enten arbejder man (befinder sig i felt 1), eller også er man på overførselsindkomst (befinder sig i felt 2). Man kan i begrænset omfang kombinere begge dele. De fleste befinder sig ikke i en reelt fri valgsituation. Man er tvunget til enten af være »aktiv« eller »passiv«.

I dag eksisterer en uklarhed eller dobbelthed omkring grundlaget for at modtage overførselsindkomster. På den ene side har der været en tendens til afkobling af sammenhængen mellem indkomst og arbejde. Man får en indkomst og er så ikke underlagt en rådighedspligt over for arbejdsmarkedet (f.eks. efterløn og orlov), og forbydes så også at tage lønarbejde (være

»aktiv«). På den anden side findes en tendens til at kræve arbejds- og uddannelsespligt som betingelse for modtagelse af dagpenge og bistandshjælp.

Men der findes også en mindre gruppe mennesker, som har arbejdsfri (formue)indkomster. Til disse indkomster er der ikke knyttet noget forbud eller påbud om arbejde. De kan frit kombinere lønarbejde og modtagelse af en arbejdsfri indkomst og kombinere arbejdsfrie indkomster og indkomst- løst arbejde. De har med andre ord større muligheder for at bevæge sig frit i de fire felter.

For modtagere af en række overførselsindkomster gælder ligeledes, at de også i begrænset omfang må foretage frivilligt arbejde, der ikke er lønnet (felt 3). Men tendensen går som tidligere nævnt i retning af at flytte en større gruppe af modtagere af indkomstoverførsler fra felt 2 over til felt 1.

På den lodrette akse befinder man sig i lignende tvangsmæssige dualistiske »valg-situationer«. Her findes en tendens til, at enten har man fuldtidslønarbejde og meget begrænset tid til at tage del i det »skjulte arbejde« (felt 1), eller også har man meget tid til det indkomstløse, skjulte arbejde, fordi man ikke har lønarbejde. Men så vil det som nævnt ovenfor i en række tilfælde være forbudt at påtage sig dette skjulte arbejde (felt 3).

Historisk set er velfærdsstaten karakteriseret ved, at den har institutionaliseret et brud mellem arbejde og indkomst. Man kan under bestemte betingelser få en indkomst uden at arbejde. Det gælder permanent for f.eks. pensionister og handicappede. For mennesker i den arbejdsføre alder gælder det kun midlertidigt, idet der her håndhæves den såkaldte rådighedspligt, dvs. en pligt til lønarbejde.

På trods af den stigende tendens til at opvurdere lønarbejdet, må man historisk konstatere, at den totale arbejdstid er blevet noget kortere, og fritiden er blevet noget længere. Det betyder, at både det ulønnede arbejde, og det Wadel kalder det »skjulte arbejde«, er øget.

II: Fra en gammel fortælling om økonomisk vækst til en ny fortælling om en bæredygtig udvikling

Den velfærdsstatslige konsensus om den økonomiske vækst

Velfærdsstatens opkomst efter 2. Verdenskrig er tæt forbundet med den relativt kraftige økonomiske vækst i efterkrigstiden. En af de ledende embedsmænd i denne periode, tidligere departementschef (1962-76) Erik Ib Schmidt, der i en vis forstand kan kaldes hovedarkitekt for den førte politik, har fremhævet to karakteristiske træk for perioden (Schmidt 1997).

1. På den ene side var der ingen plan eller projekt bag velfærdsstaten. »Hverken fra Socialdemokratiet eller fra enkeltpersoner eller fra nogen anden side er der nogensinde udformet noget projekt eller blot en skitse til en dansk velfærdsstat.« (Ibid:26).
2. På den anden side var hovedsigtet »at skabe øget beskæftigelse og hæve befolkningens levestandard ved at fremme den økonomiske vækst«. Økonomiske vækstsyn lå bag ved næsten alle politiske foranstaltninger i denne periode, fordi man regnede med, at øget velstand næsten automatisk ville skabe øget velfærd.

Når vækstpolitikken fik en så dominerende og helt uproblematisk plads i hele efterkrigstiden, hang det sammen med, at den både havde bred opbakning i befolkningen og fra højre og venstre i det politiske spektrum. Man havde selvfølgelig forskellige motiver til at gå ind for væksten og kunne være uenige om fordelingspolitikken, men var enige om, at det var i alles interesse at øge væksten mest mulig.

Det har betydet, at økonomisk vækst både har været en helt overordnet økonomisk-politisk målsætning og den universelle løsning på en lang række samfundsmæssige problemer. Mere konkret er væksten blevet set som den væsentligste forudsætning for forbedring af den overordnede økonomi, fuld beskæftigelse, skabelse af balance for de offentlige udgifter, nedbringelse af statsgælden og mere konkret midlet til skabelse af større lighed, sikring af bedre miljø og højere velfærd. Alle forbedringer blev tænkt gennem en forøgelse af den økonomiske vækst som et hovedmiddel, fordi det ofte var den mest ukontroversielle måde at nå til enighed. Alle havde fornemmelsen af at få noget.

Problematiskering af den økonomiske vækst og skabelsen af et nyt mål: Bæredygtig udvikling

Men i de sidste 20-30 år har de stigende miljøproblemer og uligheden mellem i- og ulande været med til at sætte spørgsmålstegn ved ønskeligheden af en fortsat økonomisk vækst i de højtudviklede lande. Mange mennesker har en intuitiv fornemmelse af, at udviklingen ikke kan fortsætte. Fysisk vækst i det uendelige er en umulighed i en begrænset verden.

Med fremkomsten af Brundtland-rapporten i 1987, »Vor fælles fremtid,« erkendte man i det internationale politiske system (FN), at fattigdoms- og miljøproblemerne hang sammen. Man så problemerne som sammenhængende med fælles årsager, hvor løsningerne også måtte findes inden for en ny helhedsorienteret forståelse: Der måtte skabes en bæredygtig udvikling. Ulandene havde behov for en økonomisk vækst for at løse deres problemer, mens ilandene havde behov for en ændring af vækstens karakter i en mere kvalitativ retning.

Tidligere så man de forskellige problemer som afgrænsede uden indbyrdes sammenhæng. »Disse afgrænsninger er begyndt at gå i opløsning. Det gælder især de forskellige globale »kriser«, som har vakt offentlighedens opmærksomhed, især i de sidste tiår. Der er ikke tale om særskilte kriser: en miljøkrise, en udviklingskrise, en energikrise. Det er én og samme krise.« (Vores Fælles Fremtid 1991:16).

Det nye ved Brundtland-rapporten var ikke alene erkendelsen af problemernes sammenhæng, men også løsningernes sammenhæng. Derfor introduktionen af den nye forestilling om en bæredygtig udvikling, der netop er karakteriseret ved at være en ny type af sammenhængende løsning. Bæredygtig udvikling er ikke en løsning på udviklingsproblemet, energiproblemet eller miljøproblemet, men er netop en ny type integreret løsning af alle problemerne, så løsningerne af de økonomisk-teknologiske, sociale og politiske systemer gensidigt støtter hinanden.

Brundtland-rapportens mest citerede definition af en bæredygtig udvikling er: »En udvikling, som opfylder de nuværende behov uden at bringe fremtidige generationers muligheder for at opfylde deres behov i fare.

Det rummer i sig to begreber: 1. Begrebet »behov«, især de grundlæggende behov hos verdens fattige, som bør have absolut første prioritet, og 2. Tanken om de begrænsninger, som teknologiens

stade og den samfundsmæssige organisation lægger på miljøets muligheder for at opfylde de nuværende og fremtidige behov.« (Ibid:51).

Den definition fokuserer ikke på det, man kan kalde den øko- logiske bæredygtighed, men især på den samfundsmæssige bæredygtighed, hvor spørgsmålet om de nuværende og kommende menneskers mulighed for tilfredsstillelse af deres grundlæggende behov er i centrum.

Det særlige ved forestillingen om en bæredygtig udvikling var, at den både havde karakter af et nyt samfundsvidenskabeligt miljø-paradigme og en ny politisk diskurs.

Et element i en ikke-traditionel, men radikal problemløsning er at kunne se problemerne i sammenhæng, at erkende deres fælles udspring og samtidigt se løsninger i sammenhæng.

Problemernes fælles betingethed forsøges vendt, så de bliver hinandens løsninger.

I Brundtland-rapporten kom denne opfattelse til udtryk, hvor der sammenfatningsvis skulle gives udtryk for, hvad »bestræbelserne på at nå frem til en bæredygtig udvikling kræver:

1. Et politisk system som sikrer borgernes effektive medvirken i beslutningsprocessen.
- Et økonomisk system som er i stand til at skabe overskud og teknisk vi- den på en selvhjulpen og bæredygtig basis.
3. Et socialt system som sikrer løsning af de spændinger som opstår som følge af en uharmonisk udvikling.
4. Et produktionssystem som respekterer forpligtelsen til at bevare det økologiske grundlag for udvikling.
5. Et teknologisk system som hele tiden kan søge efter nye løsninger.
6. Et internationalt system som er fleksibelt og har evnen til at korrigere sig selv.« (Ibid:73).

Ligesom man internationalt er kommet til en erkendelse af, at der ikke er tale om særskilte kriser og problemer, er der nationalt også ved at danne sig en opfattelse af, at velfærdssamfundenes fem grundlæggende ubalancer, som jeg før har skitseret, er sammenhængende, og at forestillingen om en bæredygtig udvikling også i denne sammenhæng skal ses som en sammenhængende løsning på disse problemer.

III: Borgerløn som kættersk fortælling: At sætte spørgsmålstejn ved lønarbejdsnormaliteten

Borgerløn kan som tidligere nævnt defineres som en generel ret for alle statsborgere til en økonomisk ydelse fra det offentlige, så man kan leve på et beskedent materielt niveau uden nogen generel pligt til at stå til rådighed for arbejdsmarkedet.

En sådan ret til en beskeden offentlig forsørgelse for alle gælder ikke i Danmark i dag, hvor grundprincippet er, at man først har ret til en offentlig forsørgelse, når man ikke er i stand til at forsørge sig selv. Desuden er retten til en række indkomstoverførsler (dagpenge ved ledighed, sygdom og orlov samt efterløn) betinget af en arbejdsmarkedstilknytning. Kun hvis man har været tilknyttet arbejdsmarkedet i en bestemt periode under bestemte betingelser, har man ret til disse ydelser.

Det nuværende industrielle velfærdssamfund bygger altså på fire grund- principper:

1. At alle skal forsørge sig selv (selvforsørgelsespligten).
2. At dem, der ikke kan forsørge sig selv, er berettiget til offentlig hjælp.
3. At alle, der modtager offentlige ydelser (i den arbejdsdygtige alder) principielt skal stå til rådighed for arbejdsmarkedet (rådighedspligt) samt
4. At alle, der ikke har et normalt lønarbejde og kan forsørge sig selv, både har en ret og en pligt til aktivering (aktiveringspligten). I forhold til den tidligere skitserede fire-feltstabel peger disse fire grundprincipper alle i retning af en opvurdering og »tvang« i retning af felt 1.

I forhold til Wadels fire-feltstabel vil en borgerløn netop løse op for de tvangsmæssige dilemmaer, hvori mange befinder sig i det nuværende velfærdssamfund.

Borgerløn kan ses som en demokratisering af den frihed til en ubetinget arbejdsfri indkomst, som nu kun haves af en lille gruppe formueindehavere. Det vil give en reel frihed til at vælge mellem en

lang række af kombinationer af lønarbejde og borgerløn uden at miste borgerlønnen, og kombinationer af lønarbejde og andre former for arbejde, hvor disse former for arbejde med en borgerløn kan ses som lønnet.

Borgerløn vil kunne være med til at svække lønarbejdets normalitetskabende funktion. Det normale bliver nu at modtage borgerløn. Herudover vil flertallet uden tvivl vælge at have lønarbejde. Men det vil være frivilligt i modsætning til nu.

I stedet for at fortsætte med en integration til lønarbejdsnormaliteten, kunne man løse problemerne på en ny måde ved at ændre normalitetsbegrebet. Det normale ville så være, at man var garanteret en mindsteindkomst.

Borgerløn sikrer alle en minimal offentlig forsørgelse og ændrer derved hele synet på det arbejdsmarkedsmæssige og sociale overførselssystem og en række erhvervsstøtteordninger. Et fuldt udbygget borgerløssystem vil betyde en forenkling og rationalisering ud fra en ny overordnet målsætning.

Borgerløn i stedet for overførselsindkomster

Borgerløn kan betragtes som et mange-formålsinstrument (om mangeformålsorganisationer, se Hvelplund m.fl. 1995). Konkret bestemmer hver enkelt borger imidlertid suverænt hvilket konkret formål, borgerlønnen skal udfylde i hver enkelt borgers livsprojekt på et givet tidspunkt.

Borgerløn som hel eller delvis erstatning for følgende overførselsindkomster og forskellige erhvervsstøtteordninger:

1. Dagpenge til løntilskud.
2. Kontanthjælp til løntilskud.
3. Revalidering.
4. Orlov til generel sabbatorlov.
5. Sygedagpenge.
6. Barselsdagpenge.
7. Efterløn.
8. Delefterløn.

9. Overgangsydelse.
10. Førtidspension.
11. Delpension.
12. Folkepension.
13. Statens Uddannelsesstøtte (SU) til uddannelsesløn.
14. Iværksætterydelse til permanent iværksætterydelse.
15. Børnefamilieydelse.
16. Børnetilskud.
17. Kunstnerstøtte til generel kunstnerløn. 18. Hjemmeservice.
19. Landbrugsstøtte til persontilskud.
20. Andre erhvervstilskud til persontilskud.

På det arbejdsmarkedsmæssige område vil borgerlønnen kunne fungere som løntilskud og dermed lette arbejdsløsheden. Derved ville den løse arbejds- løsheds- og arbejdsfordelingsproblemet. Samtidig vil den kunne ses som en aflønning af det ubetalte omsorgsarbejde og dermed fungere som en generalisering af den nuværende forældre- og omsorgslov. På den måde er den med til at løse kønsproblemet ved at give mænd og kvinder lige muligheder for omsorgsarbejde. På uddannelsesområdet vil den kunne betragtes som løn for uddannelse.

På pensionsområdet vil den udgøre grundydelsen i pensionen, og på erhvervsområdet vil den kunne ses som en permanent iværksætterydelse. På det kulturelle område vil den kunne ses som en kunstnerløn og erstatning for en del af kulturstøtten. Endelig vil den på det politiske område kunne bruges som en demokrati-orlovsydelse, som nogle har talt om behovet for (Andersen og Elm Larsen 1995).

Det værdifulde ved den generelle borgerløn er, at den er neutral over for valg af erhverv, uddannelse og livsformer og derfor kan være med til at af- hjælpe flere problemer i det moderne velfærdssamfund. Der er selvfølgelig ikke nogen garanti for, at det vil ske, fordi det er op til den enkelte borger hele tiden uden offentlig indblanding at bruge og se borgerlønnen på en ny måde. Borgerløns-tankegangen betyder en ændring i alle de grundlæggende begreber og samfundsmæssige kategoriseringer. Skellet mellem lønnet og ikke-lønnet arbejde nedbrydes, modsætningen mellem

selvforsøgelse og offentlig forsørgelse opløses. Rådigheds- og aktiveringspligten modificeres. Alle centrale klassifikationer ændres.

Borgerløn kan siges at være med til at nedbryde det bestående dualistiske sprog. I borgerlønnen ligger hverken et krav eller forbud om at være markedsfølsom aktiv eller passiv. Den gengiver begreberne aktiv og passiv en personlig betydning. Man kan ikke generelt afgøre, om det er værdifuldt at være aktiv eller passiv. Det må afgøres ud fra den enkeltes konkrete behov.

Kobling af bæredygtigheds- og borgerlønsiden

Sammenfattende kan man sige, at en borgerlønsordning vil kunne gå ind og bidrage til at genoprette alle de fem skitserede ubalancer i det moderne velfærdssamfund.

1. Den vil kunne være med til at skabe en mere lige fordeling af det samfunds nødvendige arbejde.
2. Den vil kunne styrke individets retsstilling og reducere klientgørelsesproblemet.
3. Den vil kunne skabe grundlaget for en mere retfærdig kønsarbejdsdeling.
4. Den vil kunne styrke det civile samfund og demokratiet.
5. Og den vil kunne være med til at reducere naturbelastningen.

Derfor kan borgerlønstanken ses som et element i skabelsen af en bæredygtig udvikling. Eller bæredygtig udvikling kan ses som den overordnede idé, der vil kunne give borgerlønstanken forskellige dimensioner en mening og sammenhæng.

IV: Borgerløn som udtryk for skabelsen af et mere retfærdigt samfund

At tage eksistensen af nogle grundlæggende ubalancer og dominansproblemer i velfærdssamfundet som udgangspunkt og at se borgerlønstanken som element i afhjælpningen af disse problemer kan beskrives som en reaktion på nogle grundlæggende uretfærdigheder og et forsøg på at skabe et mere retfærdigt samfund.

At problematisere et samfunds dominerende normalitetsideal og komme med forslag til dets ændring eller modifikation er det samme som at anfægte dette samfunds dominerende retfærdighedsideal og forsøge at sætte et eller flere andre idealer i stedet.

Ud fra det bestående samfunds lønarbejdsnormalitet er borgerlønstanken blevet afvist, fordi den skulle være i strid med et retfærdigt samfunds grund- principper.

Borgerløn siges at bryde med principperne om: 1. At »for at nyde, må man yde«, for at få en pengeindkomst må man yde en arbejdsindsats. 2. At til »en rettighed hører pligter«.

Borgerløn er en ret uden en pligt, en ret til indkomst uden en pligt til at stå til rådighed for arbejdsmarkedet. Aktivering siges at være retfærdig, fordi her følges pligter og rettigheder.

Disse to ræsonnementer er kun gældende, hvis disse to grundnormer ses inden for en snæver markedslogik. På et marked må man yde for at nyde, og her hører ret og pligt snævert set sammen. Men forstår man disse principper bredere samfundsmæssigt og politisk-juridisk, ser sagen helt anderledes ud.

Ud fra en videre samfundsmæssig og juridisk-politisk fortolkning af principperne om 1. at yde for at nyde og 2. at pligter skal følge rettigheder, kan borgerløn netop siges i højere grad at leve op til disse principper end det nuværende samfund.

Borgerløn giver alle, der yder et samfundsnødvendigt skjult arbejde, mulighed for at blive lønnet på et eksistensniveau af samfundet. Men derudover må borgerløn ses som en universel politisk-juridisk rettighed, som staten har pligt til at realisere. Den er som andre fundamentale juridiske rettigheder ikke forbundet med en pligt (arbejdspligt). Hvis den skulle være det, måtte denne arbejdspligt være universel, dvs. gælde alle borgere for at være retfærdig.

Ud fra en sådan betragtning lever det nuværende samfund ikke op til sine egne grundnormer. Uretfærdighederne i det moderne samfund fremkommer netop ved, at markedsaktørerne lever højt på det øvrige samfund og i begrænset omfang er bundet af nogle pligter over for mennesker og natur uden for markedet.

Mange mennesker med lønarbejde nyder godt af at have et lønarbejde uden at være med til at yde noget af det skjulte samfundsnødvendige arbejde, der er en forudsætning for samfundets eksistens og lønarbejdets funktion. Og omvendt yder mange mennesker et samfundsnødvendigt arbejde uden i tilstrækkeligt omfang at blive belønnet for det. Endelig nyder en række mennesker godt af arbejdsfrie indkomster uden at yde et stykke samfundsnyttigt arbejde for disse indkomster.

Når den nye ret og pligt til aktivering er uretfærdig, hænger det sammen med en forvansket juridisk opfattelse af ret- og pligtbegreberne. Når individer får en rettighed, får staten normalt en pligt til at sikre denne rettighed. Individet får med en ny rettighed ikke en samtidig pligt til at bruge denne ret. Ret til ytringsfrihed bliver ikke forbundet med en pligt til at ytre sig osv. Når en pligt til aktivering siges at være kædet sammen med en ret til aktivering, kan det derfor kun ses som et forsøg på at »sminke« en tvang.

Hvis en ret og pligt til aktivering eller en ret og pligt til lønarbejde skulle være retfærdig, måtte den være universel, gælde alle borgere. Men det gør den ikke. Et centralt princip for al moralitet er, at »man kan ikke både acceptere et moralprincip samtidig med at man ikke selv handler i overensstemmelse med det.« (Hartnack 1980:45).

Aktivering gælder kun dem, som ikke kan få lønarbejde. De gives som tidligere omtalt ikke en ret og pligt til lønarbejde. Aktivering kan derfor siges at være en pligt for en særlig gruppe mennesker, der ikke kan få de normale lønarbejderagtigheder. Ideologisk siger man, det er retfærdigt, fordi her følger pligter med rettigheder, men det er et godt eksempel på et forsøg på ideologisk tilsløring af en uretfærdighed, en diskrimination. Man afskæres fra de normale rettigheder og pålægges særlige pligter.

Litteratur

Andersen, John og Jørgen Elm Larsen (1995) Legitimt ikke-arbejde – en del af den post-industrielle velfærdsmodel? Dansk Sociologi nr. 1:82-89.

Hartnack, Justus (1980) Menneskerettigheder. Grundlæggende politiske begreber og forhold i ny

belysning. Faaborg: Forlaget i Haarby.

Hvelplund, Frede, Henrik Lund, Karl Emil Serup og Henning Mæng (1995) Demokrati og forandring. Energihandlingsplan 96. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Salomonsen, Per (1992) De unormale skal være normale. Årbog for Institut 1, AUC:79-91.

Schmidt, Erik Ib (1997) Red velfærdsstaten. Et debatoplæg. København: Munksgaard. Rosinante.

Vor Fælles Fremtid. Brundtland-kommissionens rapport om miljø og udvikling 7. opl. (1991) København: FN-forbundet og Mellemføleligt Samvirke.

Wadel, Cato (1984) Det skjulte arbeid. En argumentasjon for et utvidet arbeidsbegrep. Oslo: Universitetsforlaget.

Øyen, Else (red.) (1981) GMI. Garanteret minsteinntekt i Norge. Oslo: Universitetsforlaget.

Zahle, Henrik (1997) Menneskerettigheder. Dansk forfatningsret. København: Christian Ejlers Forlag.